

תצלום: יעל רוז

שתי מדינות לשני עמים

איך קרה שעיר כל כך מרכזית וחשובה בכלכלה הישראלית נתפשת כמעוז הנהנתנות והניתוק? | אברת נחושתאי

אבל לא הכל רודר בתל אביב. הדיון על יוקר המחיה בישראל לא יכול להתעלם מיוקר המחיה חסר הפרופורציות בעיר, שבה אפילו שכירת דירה היא משימה כמעט בלתי אפשרית – עם מחירים כמו 3,000 שקל לדירת חדר ו-5,000 שקל בממוצע לדירת שלושה חדרים – ומחירים של השירותים והמוצרים גבוה מבשאר חלקי ישראל. אך למרות המחירים הגבוהים, גם הביקוש למגורים בעיר נותר גבוה, בעיקר בגלל אפשרויות התעסוקה והלימודים שהיא מספקת.

רוב תושבי העיר הם שכירים מהמעמד הבינוני, ושכרם הולך ונשחק לעומת עלויות המחיה הגבוהות. בתל אביב בולט גם שיעורם של העובדים במגזר הפרטי, שבו הביטחון התעסוקתי נמוך יותר, ורק מעטים נהנים מהגנתם של הסכמים קיבוציים או ועדים חזקים. אך כאשר כמחצית ממקומות העבודה בישראל נמצאים בתל אביב וסביבותיה, ומחירי הדלק וכלי הרכב מרקיעי שחקים, האם מעבר לאזורים זולים יותר הוא חלופה ממשית עבור המעמד העובד שמאכלס אותה? בנוסף לכל אלה, תושבי תל אביב נאלצים

ומשרדי הפרסום – בכל הענפים האלה נמצא רובם הגדול של בתי העסק בתל אביב ובערי הלוויין שלה. הבורסה לניירות ערך נמצאת בעיר, וכך גם המתקנים המרכזיים של צה"ל. מחקרים מצאו כי 60% מאנשי האקדמיה והמדע חיים בתל אביב רבתי, לצד 80% מהרופאים המומחים המובילים ו-90% מאמני הבמה. 50% מבני ה-25-34 בישראל חיים בתל אביב.

שיעור האבטלה בעיר נמוך בהרבה מזה של כלל ישראל. לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ב-2009 הועסקו במחוז המרכז 1.3 מיליון עובדים, מהם 547 אלף בתל אביב עצמה. בכל ישראל הועסקו באותה התקופה 2.8 מיליון אנשים. כלומר, המרכז סופק 47% מהמשרות בישראל, ותל אביב לברה היתה אחראית ל-20% מהתוצר הלאומי – תוך שהיא מסבסדת אזורים יצרניים פחות.

בהתאם, ההכנסה לנפש ולמשק בית בעיר גבוהה מהממוצע בישראל. עיריית תל אביב, שמתפרנסת מהפעילות הכלכלית הערה בעיר, עשירה וחזקה – ומשקיעה בתושביה משאבים רבים מהממוצע.

כאן, כרגיל, מדובר במקרה מיוחד. "לא נעים להגיד, אבל קהלת צדק: אין חדש תחת השמש", אומר הגיאוגרף התרבותי פרופ' מעוז עזריהו מאוניברסיטת חיפה. עזריהו מתמחה בחקר תל אביב ותדמיתה, והוא משוכנע כי הטינה של ישראלים רבים לתל אביב ולמה שהיא נתפשת כמייצגת – נהנתנות, ניוון, אי יצרניות, ובעצם גם חילוניות, השכלה ובינלאומיות – היא בסך הכל מוטיב חוזר מאז שנות ה-30, שבא והולך בהתאם למצב הרוח הלאומי. "בשנות ה-50 וה-60 זה כבר לא הופיע, ובשנות ה-80 זה חזר. זה הולך לשני הכיוונים: 'תל-אביבי' היא גם מלת שבת. תל אביב היא סיפור הצלחה, וזה מעורר את שני הדברים – גם עוינות כלפיה וגם התנשאות מצד התל-אביבים, בעיקר אלה שהיגרו אליה מהפריפריה. הרי תל אביב צריכה את הפריפריה כדי לדעת שהיא מרכז".

כיום חיים בגוש דן 43% מתושבי ישראל, והעוצמה הכלכלית והתרבותית של האזור חודגת בהרבה ממשקלו באוכלוסיה. הנהלות הבנקים, משרדי עורכי הדין, חברות ההייטק והתקשורת

הנני מעיר עלי שמים וארץ, שאין כוונתי להקניט את אנשי תל אביב ולהקטין אפילו כמלוא הנני מה את הערך הציוני הרב אשר לעיר העברית הראשונה והגדולה הזאת. הלא תל אביב היא כיום כמעט חצי היישוב! אבל דווקא העובדה הזאת, שעיר אחת תפסה כמעט את חצי היישוב – אף היא תולדה מאותו מושג שאני מרשה לעצמי לכנותו 'תל-אביביות', מר שג שמשמעותו התבדלות, 'יצירת חיים השונים תכלית שינוי מחיי כל הארץ, 'יצירת רמת חיים שאינה עומדת בשום יחס עם רמת החיים של כל הארץ. מושג שבו כרוכה, לפי דעתי, סכנה לתל אביב גופה ולכל היישוב העברי. הולך ונר צר כאן דבר מה מלאכותי, אשר ראש גדול לו ורגליים קטנות".

כבר ב-1934, שנה לאחר ההכרזה על תל אביב כעיר עצמאית, נכתבו (בשינויים קלים) המשפטים האלה בעיתונות העברית. הבמה: "בוסתנאי", עיתון האיכרים הארץ-ישראלי. הכותב: משה סמילנסקי, ראש התאחדות האיכרים ואביו של יזהר בן ה-18 (לימים הסופר ס' יזהר). בתל אביב חיו באותה השנה כ-100 אלף תושבים, מתוך כ-350 אלף בכלל היישוב – כ-28% – ורמת החיים שלהם אז לא נראית כמו מציאה גדולה היום. אבל כבר אז, הרבה לפני שנולדו ביטויים כמו "הבועה" ו"מדינת תל אביב", והרבה לפני הסושי והנרגילות או הגבינות והיין, היו מי שהתריעו: ההבדל בין אופיה של תל אביב לבין אופיו של שאר היישוב הוא בעייתי, ואף שבכל מדינה יש הבדל בין העיר המרכזית לאזורי הפריפריה,

בגליל לא מקבלים אותה – ואם אנחנו לא נהיה בפריפריה, הם יהיו. הורמה של אוכלוסיות חוקות מרחבי הארץ לתל אביב היא תופעה נוראית. בכל מדינות העולם, אם הרוכ לא היה בשוליים הוא לא היה שם בסוף. מי שלא מבין את זה לא מבין מה יש לי נגד תל אביב.

אבל לרבים אחרים יש משהו אחר לגמרי נגדה. "נכון. 90% מהעם לא עוסק בדברים כאלה, אלא בהישרדות היום-יומית שלו. העיר מנקרת את העיניים לפריפריה, אז ודאי שיש טינה. כל תושב בדימונה, בנתיבות, בירושם ובערד מדבר על תל אביב באיבה גלויה. הרי איזה עתיד יש להם לעומת הפוטנציאל שיש לכל אחד בתל אביב? חולדאי אמר בכנס שהשתתפתי בו שתל אביב חייבת לחזור להיות חלק מ ישראל, ואם היא תתנכר לה היא תשלם מחיר. זה נכון. הביטוי 'מדינת תל אביב' תפס כי הוא ביטא איזה צורך.

"להיות תל-אביבי זה לא רק לגור שם, זו תרבות תל-אביבית. אני מדבר מול קהלים ליברלים, אנשים אינטליגנטים ומשכילים, ששואלים: 'מה אתה רוצה מאתנו? הכל טוב. מה, יש ערבים?'. יושבת מישהי בת 50 עם החתול שלה, ובעלה לוקח בבוקר את עיתון 'הארץ' והולך 500 מטר לבית הקפה הקרוב. הוא שותה קפה נהדר ואוכל קרואסון עם ריבה, קורא על טייקונים ועל הצגות בתיאטרון תל-אביב. הוא לא יודע שההתנהלויות משתוללות, שהגליל ערבי, שיש בדוויים, או מה קורה בגבול מצרים עם הפליטים. הוא חי בבוועה לא רלוונטית למדינה הזו. שוב, אין לי טענות – הרי אין מקום אחר ללכת לאופרה. אבל גראד אחד מקלקיליה יכול להגיע לבורסה בתל אביב."

אילו פתרונות אתה מציע?

"אפשר להפוך את כל המטרופולין הישראלי לניו יורק רבתי, לבנות הרבה כנישים ולהקים רכבות, ואז יהיה אפשר להגיע תוך 20 דקות מבאר שבע לתל אביב. כש-100 אלף איש שעובדים בתל אביב יגורו בבאר שבע, פתאום יהיו גם בה מסעדות יוקרתיות ובית אופרה. אבל בשביל זה צריך מנהיגות, וזו הבעיה. הספר שלי בכלל לא עוסק בתל אביב, אלא במדינת ישראל. אנחנו על הטיטניק ואנחנו הולכים להתנגש."

ראשי העיריות בשלוש המתחרות הגדולות של תל אביב – ירושלים, חיפה ובאר שבע – מזהירים את דברי סופר בשנים האחרונות. יונה יהב מחיפה, רוביק דנילוביץ' מבאר שבע וניר ברקת מירושלים הצהירו כולם על מחויבות להיאבק בהגירת הצעירים שלהן לתל אביב, וקוננו על התרכזות האוכלוסיה בגוש דן. כל אחד בדרכו, הם מנסים להפוך את עירם לאטרקטיבית יותר לאוכלוסיות שעשויות לנודד למרכז.

ברקת שוקר על שיפור החינוך והמוסדות לגיל הרך ועל העשרת חיי התרבות, אך נכשל בינתיים בעצירת העזיבה של הצעירים. יהב התרכז בעיקר ביצירת היצע של דירות לזוגות צעירים, והצליח ב-2009 להפוך את מגמת העזיבה על פיה. דנילוביץ' יצר תוכנית מקיפה לקידום באר שבע, שמבקשת לשפר את התחבורה לעיר, להגדיל את תקציבי התרבות ולהוסיף מקומות עבודה איכותיים. אך נראה כי רוב בוגרי האוניברסיטה עדיין בוחרים, או נאלצים, לגור במרכז.

דגל עם גבינות ויין

סופר הוא אמנם זה שהכניס לקאנון את הביטוי "מדינת תל אביב", אבל כמה שנים לפניו טבעו

קפה בסית (מימין) בשנות ה-70, ומסעדת רוטשילד 12, כיום. הטינה לתל-אביבים היא מוטיב חוזר שבא וחולך בהתאם למצב הרוח הלאומי

הטענה שלו מקפאה בפשטותה: הורמה של תושבי ישראל החוקים אל תל אביב מאיימת על המשך קיומה של המדינה, ובר בדרדורת את תנאי החיים בעיר. "חלק גדול ממה שהתלוננו עליו במחאה החברתית נובע מהדברים שכתבתי עליהם. כל הצעירים בני 20-45 רוצים להיות בתל אביב, אז אין פלא שיש משבר דיור והצפיפות נוראה. תל אביב היא עיר מדהימה, אבל זה גולם שקם על יוצרו, וגם התל-אביבים משלמים על זה מחיר."

איך התל-אביבים שלא מצליחים לשלם שכר דירה מסכנים את ישראל?

"אין לי טענות כלפי תושבי תל אביב, אלא כלפי ממשלת ישראל. התהליך שעובר על תל אביב הוא קלאסי בעידן הגלובליזציה: הגלובליזציה מתעבת את הפריפריה. רק הרווחים מעניינים את מנהלי החברות, זה מה שחשוב להישרדות האישית של כל אדם, לא העיר והאזור. לכן כל המין האנושי מתכנס לערים הגדולות והחזקות."

"עכשיו, תארי לך ששנינו פאריסאים, ואני אומר לך: אני מוטרד מכך שכל תושבי צרפת יבואו אלינו ויהרסו אותנו מבחינה סביבתית. שם השיחה היתה נגמרת. לא הייתי אומר לך שאם המגמה תימשך צרפת תיחרב. אבל ישראל אינה תופעה רגילה. אנחנו לא עוד מדינה, אנחנו מדינה יהודית-ציונית שהברווי כנגב והערבי

שהדברים האמיתיים קורים במקום אחר. זו מהות התל-אביביות – התחושה שהעירייה נתנה פעם לעיר. אביב, כמו הסיסמה שהעירייה נתנה פעם לעיר. תל אביב תמיד היתה המרכז. בפרספקטיבה של 100 שנה, אין ספק שהיא ההצלחה הכי גדולה של המפעל הציוני. פעם חשבו שאלה הקיבוצים, אבל כיום ברור שתל אביב ניצחה. אני אוהב את זה, כי למאיר דיזנגוף היה חזון מסכן להקים עיר בורגנית שלא היה פופולרי אז. היתה עוינות לבורגנות. הקיבוצניקים חיו בתחושה שהם עם נבחר, שיא האבולוציה הציונית."

והיום? "יש עוינות, אבל כולם רוצים להיות תל-אביבים."

גם חולדאי מודאג

שתי דלתות ממשרדו של עזריהו, הקולגה פרופ' ארנון סופר יושב מודאג. כבר ב-2006 הוא פירסם (עם יבגניה ביסטרוב) נייר עמדה בשם "מדינת תל אביב", שעורר גלי דאגה בקרב חוקרים ופוליטיקאים – וגם במשרד של ראש עיריית המדינה התל-אביבית. "רון חולדאי התקשר אלי, כמעט מבוהל, אחרי שקרא שכתבתי כי תל אביב היא איום על ישראל", מספר סופר. "שאלתי, 'אתה מדבר אתי כראש עיר או כטייס?' הוא ענה שהוא חרד לנכדתו. הוא הזמין אותי להציג את הדברים למועצת העיר, ואמרתי להם שאני מרחם על העיר שלהם."

מה יש לרחם על העיר המרכזית שכולם מתקנאים בה? על פי סופר, מתברר שהרבה.

להתמודד ללא הפסק עם האשמות ונאצות בהקשר למקום מגוריהם. בימיה הראשונים של המחאה החברתית, שהחלה בשדרות רוטשילד, הסנטימנט האנטי תל-אביבי היה בולט במיוחד: "תל-אביבים מפונקים, לכו לפריפריה", חרצו הטוקבקים, "עצלנים, צאו מבתי הקפה. לא חייבים לגור בתל אביב. לכו לעבוד במקום לבלות ולעשן סמים כל היום". בישיבת סיעת הליכוד שנערכה כשבועיים לאחר פרוץ המחאה טען ראש עיריית נשר כי "אין מחאה. כולם ברוטשילד עם סושי ונרגילות". הטינה הביאה לכך שרבים מהמגיבים התעלמו לחלוטין מהבעיות שהציפו המוחים, ומהטענה שאין חלופה אמיתית למגורים בה.

עזריהו סבור שהיחס הוא דו כיווני: גם התל-אביבים אשמים בכך שעירם נהפכה לשם נרדף לניוון וניתוק. "כבר בשנות ה-30 צחקו על החיפאים שהם הולכים לישון מוקדם, וכתבו על האשה התל-אביבית המתוחכמת לעומת החיפאית הפשוטה. אבל בשנות ה-80 הופיעו בעיתונים ביטויים שאפשר ממש לקרוא להם גזענות תל-אביבית. היתה עוינות כלפי מי שאינו תל-אביבי, וזה עורר תגובות נגד ועלבון מצד הפריפריה. לפני כן לא היו התבטאויות כאלה של האדרה עצמית. כמוכך שאנשים הרגישו שהתל-אביבים מתנשאים עליהם, אבל התל-אביבים לא אמרו זאת בגלוי. ובכל זאת, הפריפריה מאוד רוצה לבוא לתל אביב. כל פריפריאלי רוצה להיות תל-אביבי."

יכול להיות שמאחורי המליצות מסתתרת בסך הכל קנאה?

"בוודאי. בני אדם מקנאים. הם מרגישים

ארבעה תל-אביבים כעוסים את הביטוי "מדינת גוש דן", וקראו להיפרדותה ממדינת ישראל. בצחוק, כמובן, אבל בכל צחוק יש קצת אמת. ב-2002 כתבתי מאמר שהציע להקים את מדינת גוש דן. זו היתה מחאה, מספר אלי זבולוני, איש מחשבים ממייסדי התנועה. "עם המצב הפוליטי שהיה אז וכל התקציבים להתנהלויות, היה נראה שכל האנשים שחושבים כמוני ולא מסוחררים על ידי רבנים חיים פה, באזור השפוי. אבל הפרדוקס הוא שתל אביב העשירה מממנת למעשה את המדינה. ניסיתי להקצין את הדברים".

במאמר כתב זבולוני, בין היתר, "תושבי דן יזכו לחופש דת מוחלט, יחיו ללא מתח עדתי, וחשוב מכל: המלחמה על השטחים תישאר למדינת ישראל שממנה פרשו. נראה שרעיון זה צריך להתקבל באהרה רבה על ידי תושביה של 'גרושתנו': גם היום הם מתייחסים לתושבי תל אביב כאל סוג של מוקצה, כך שרק נעשה להם את החיים קלים יותר. סוף סוף יושם רגש על הדברים החשובים באמת: חינוך, רווחה ותרבות. במדינת דן לא ישאלו 'מה עשית למען המדינה?' אלא 'מה המדינה עשתה בשבילך?'. מדי פעם נגוד בראשינו בצער על תושבי ישראל הרחוקה, אבל מה לעשות, אנחנו לא יכולים לתסו את כל העולם".

הרעיונות האלה הם בדיוק מה שמשיא את תל אביב על רבים כל כך – אבל גם מה שמביא אליה תושבים רבים יותר. זבולוני אף הוזכר במאמר שכבר בימי התנ"ך התפצלה ממלכת ישראל לשתי ממלכות נפרדות, ישראל ויהודה, לכאורה בשל סכסוך מסים, אך למעשה בשל ההבדלים בהשקפות העולם של האוכלוסיות.

"כמה אנשים קראו את זה, ונפגשתי עם העיתונאי עידו אמין", מספר זבולוני. אמין הכיר לזבולוני את האדריכלית ומתכננת הערים רינת ברקוביץ, שניסתה אז לקדם גישה תכנונית שרואה בכלל ישראל אזור מטרופוליני שמרכזו בתל אביב, ואת המאיייר המנוח דודו גבע. "גבע נורא התלהב, עשינו כמה ישיבות והחלטנו להקים את מדינת גוש דן. אמרנו יאללה, בואו ניפרד. רצינו אפילו לשלב ברגל גבינות ויין, כתגובה לאמירה ההיא של עוזי לנדאו". השר לנדאו מתח ביקורת על תושבי תל אביב והשרון ב-2001, ימי האינתיפאדה השנייה, וטען שהם "אליטה מרושנת שמצפצפת על כל השאר. כל מה שמעניין אותם זה יין וגבינות, ומבחינתם אפשר לירות על ההתנהלויות".

מה היו התגובות למאמר? "לא היו הרבה תגובות. אבל לפחות הכרתי את דודו גבע".

הטוקבקיסטים עברו על זה בשקט? "זהו, שלא היו אז טוקבקים. זו הסיבה שזה עבר בשלום. אנשים קראו וזהו, לא טרחו לכתוב תגובה למערכת. בכל מקרה, לא עשינו שום דבר מעשי, רק נפגשנו כמה פעמים ודיברנו, וזה לא תפס. את יודעת, אפרים קישון כתב כבר לפני שנים שיהיה טוב אם ישראל תתפצל להרבה מדינות קטנות, כי אז כוחנו באו"ם יגדל. עכשיו כשאני חושב על זה, לא בטוח שזה יקרה – כי אף אחד לא יצביע בעד השני".

הרעיונות של הקבוצה הקטנה חילחלו בכל זאת לשירה. הסופר יורם קניוק פירסם לפני כמה חודשים מאמר שהכיל רעיונות אלה. "ניפרד כבר עכשיו", כתב. "נקים כאן מדינה ברוח מגילת העצמאות; נקרא לה תל אביב. הם הרוב אבל לנו יהיו שדות התעופה, התעשייה, ההייטק, מכון ויצמן. נהיה מדינת חוק. נמאסו הם עלינו ואנחנו שונאים עליהם. שנים שאיננו

באים אל מחוותיהם והם חשים זרות בארצנו. תהיה להם ציון – ולנו ים. להם יהיה בית מקדש ולנו מוזיאונים ואולפני מחקר. אנחנו מפנים את ארץ ישראל כדי להתגורר באזרחים במדינת תל אביב, וכך יבוא שלום עלינו ועל כל ישראל ונאמר אמון".

"בימי קדם הישראלים גרו בהרים, ובחוף היו הפלשתים. לא היו שם ערים יהודיות", אומר קניוק. "היום זה התחלף: היהודים האמיתיים גרים בחוף ונקראים תל-אביבים. יש כאן שני עמים, ישראל ויהודה, עם שתי מדינות. אחת רוצה להיות נאורה ואחת רוצה להיות יהודית לפי ההלכה. אני חושב שזה שבר אמיתי שכבר אי אפשר לתקן".

קניוק מאפיין את תושבי מדינת החוף – שכוללת לשיטתו את חיפה, נתניה וכל מישור החוף – כ"אנשים יותר חילונים ומשכילים, שיש

הטלוויזיה. בכל הדברים האלה ירושלים, למשל, הפוכה לגמרי".

אחרים לא משתכנעים. "תל אביב נהפכה לדימוי ולמחוז חלומות הרבה יותר ממה שהיא באמת", אומר חוקר הספרות והתרבות אריאל הירשפלד. "מאז הקמתה, תל אביב היא מעין תיאטרון, מרכז המאויים של הנפש הישראלית. כל אחד ממלא את בועת החלומות הזאת בלא מודע שלו. דתיים רואים בה 'עיר אחרת' יצרית ומופקרת, אבל הרי מה שקורה בירושלים הוא לא יותר כשר וטהור ממה שקורה בתל אביב. גם המחשבה שתל אביב היא אי ליברלי ושפוי היא חלק מעולם הדימויים שטבעה התודעה המיוסרת של ישראל".

"אבל הדבר הגדול בתל אביב, והוא לא טוב או רע, הוא שהיא באמת עיר. יש בתל אביב משהו שהוא מעבר לממדים שלה, והוא הדינמיקה שלה.

פרופ' מעוז עזריהו: "כבר בשנות ה-30 כתבו על האשה התל-אביבית המתוחכמת לעומת החיפאית הפשוטה, אבל בשנות ה-80 הופיעו ביטויים שאפשר לקרוא להם גזענות תל-אביבית. היתה עוינות כלפי מי שאינו תל-אביבי, וזה עורר עלבון בפריפריה"

יורם קניוק: "המחאה לא היתה משהו לאומי, אלא משהו של הבועה. לפני כן הם היו חזקים מאתנו, כי הם אידיאולוגים וקנאים ואנחנו לא. האוהלים היו מרידה ראשונה. אני לא יודע לאן זה יוליך, אבל קרה משהו שחיבר אותנו"

תל אביב היא עיר אמיתית, לכן טופלים עליה את כל הפירושים האלה. עיר אמיתית היא כמו רומן גדול: אפשר להגיד עליה הכל. אם יש בה השחתה מוסרית היא בריקות של צבירת הממון, בכוחנות שלה, אבל לא הייתי משייך את זה דווקא לתל אביב. עשירי ירושלים וחיפה לא טובים יותר".

גם כמה תל אביבים מושבעים סבורים שהכתרים שקשרו אנשי התרבות לתל אביב כבר אינם מוצדקים. "תל אביב הפסידה למדינת ישראל", כתב ערב חגיגות המאה לעיר העיתונאי והסופר איתמר בן כנען. "לרגע קצר היה נדמה שהיא אלטרנטיבה שפוייה, ליברלית, סובלנית, דמוקרטית וחילונית לישראל הלאומנית, אבל הרגע הזה נגמר. תל אביב היא עיר אלימה שאנשים בה נוהגים כמו מטורפים, מתקוטטים, דוקרים, מסתממים כמו חזירים, מחפשים רק לפרוק את כל התסכולים שנצברו בהם במהלך השבוע באופנים אלימים שונים. תל אביב נכנעה לישראלאנה".

מקום שמתאים למחאה

וגם הישראלאנה, כנראה, נכנעה לתל אביב. ככל שהקו בין השתיים נעשה רק יותר, נראה שלתל-אביבים יש השפעה גדולה יותר גם על מה שמתרחש "בצד השני". סמילנסקי טען שתל אביב היא "נקודה נבדלת", אבל הקיץ האחרון הוכיח אחרת. הטוקבקיסטים האשימו את יוזמי

המחאה ב"תל-אביביות" שאוסרת עליהם, כביכול, למחות ולהביע עמדה, אבל עובדה היא שהמחאה שסחפה את ישראל התחילה בתל אביב ולא בפריפריה – וייתכן שדווקא האופי הבורגני של תל אביב הוא שאיפשר זאת.

כבר במאמר של סמילנסקי אפשר לזהות את ניצני המחאה על יוקר המחיה. "מומחים אומרים כי מגרש בתל אביב יקר יותר מבמרכזה של לונדון, ובית בשדרות רוטשילד עולה ביוקר יותר מאשר בית בבולווארים של פאריס. מה השם שתקראו לתופעה זו? ומה יהא על עתידה של תופעה זו?", שאל ב-1934. "אותה התאבנות של קפיטליזם, מה שם תקראו לה? אומרים כי מחיר הבניין בתל אביב כבר עלה עד שבע וחצי לירות א"י למטר בבניינים היפים ושש לירות א"י למטר בבניינים הרגילים. מאילו מקורות פרנסה ישלמו הדיירים שלוש לירות א"י לחודש בעד חנות לסחור בה? מה הם מקורות העושר של הארץ, שייתנו את האפשרויות הללו? והרי תל אביב לבדה, בלי קשר עם הארץ ועם הארצות השכנות, לא תוכל ליצור את האפשרויות הללו יש מאין".

עזריהו מציין שאפילו מוקדם יותר, ב-1913, נכתב בעיתונות בציניות על יוקר המחיה ביפו ועל תופעת פיצול הדירות, שיצרה כוכים בלתי ראויים למגורי אדם.

"קרה משהו עם האוהלים", אומר קניוק. "זו היתה מחאה של העם הישראלי, לא היהודי. הם לא היו שם. זה לא היה משהו לאומי, אלא משהו של הבועה. לפני כן הם היו חזקים מאתנו, כי הם אידיאולוגים וקנאים ואנחנו לא. למשל, קם השר אלי ישי ורוצה לקצר את הצום בשעה, אז הוא מכריז על שעון חורף באמצע הקיץ, ואנחנו לא מתקוממים. האוהלים היו מרידה ראשונה. אני לא יודע לאן זה יוליך, אבל קרה משהו שחיבר אותנו. עד היום כל המאבקים היו שם – ועכשיו הם פה".

האנתרופולוג והמשורר פרופ' זלי גורביץ' מסכים. "המחאות הגדולות תמיד התרחשו בתל אביב, אבל לא ייחסו אותן לתל אביב. הפעם זה היה אחרת. המחאה עברה חזק משום שהתחילו אותה הלא-מסכנים, המשכילים, אלה שיכולים לדבר עם נתניהו ושיטייניץ בגובה העיניים ולהקים ועדה אלטרנטיבית לוועדת טרכטנברג. אלה שאומרים 'אתם לא יכולים לספר לנו על עקומות תמורה, אנחנו באותה רמה אינטלקטואלית'. תל אביב היא מקום שמתאים לזה. בניגוד לדימוי, יש בה גם אנרגיה לא נהנתית".

לדברי גורביץ', "המחאה באה מהמרכז במובן החברתי שלו, המקום שבו נמצא האקשן. אופי המחאה היה ממש פרגוגי – השדרה נהפכה לסוג של אוניברסיטה עממית. כל 20 מטר היתה הרצאה אחרת, והיתה פה מן רריכות אינטלקטואלית. בתל אביב אפשר לגרוף קהל גדול לעניין כזה.

"באנתרופולוגיה יש הבחנה בין פונקציה גלויה של אירוע לפונקציה הסמויה שלו. היתה במחאה פונקציה גלויה של שינוי סדר העדיפויות וצדק חלוקתי, אבל גם פונקציה סמויה: העם דרש עם. העם דרש להיות עם, אבל לא במובן הימני והלאומני, אלא כל האנשים שחיים פה. זה העם. מושג אזרחי כזה של עם התאים לתל אביב".

מה ההסבר שלך ליחס המיוחד לתל-אביביות? "זה נובע מההרגשה ששם אנשים חיים בעולם, ופה אנחנו חיים במזרח התיכון. אנחנו במרכז הפצע, אנחנו המצב, ותל אביב היא מחוץ למצב. הדרמה של תל אביב היא לא הדרמה של המזרח התיכון, אלא של העולם המערבי. כמו שיונתן רטוש כתב פעם, 'הציונות נבהלת מפני הגשמת חלומה'". ■